

David McWilliams

P

E

N

I

A

Z

E

Pribeh ludstva

N

David McWilliams

PENIAZE

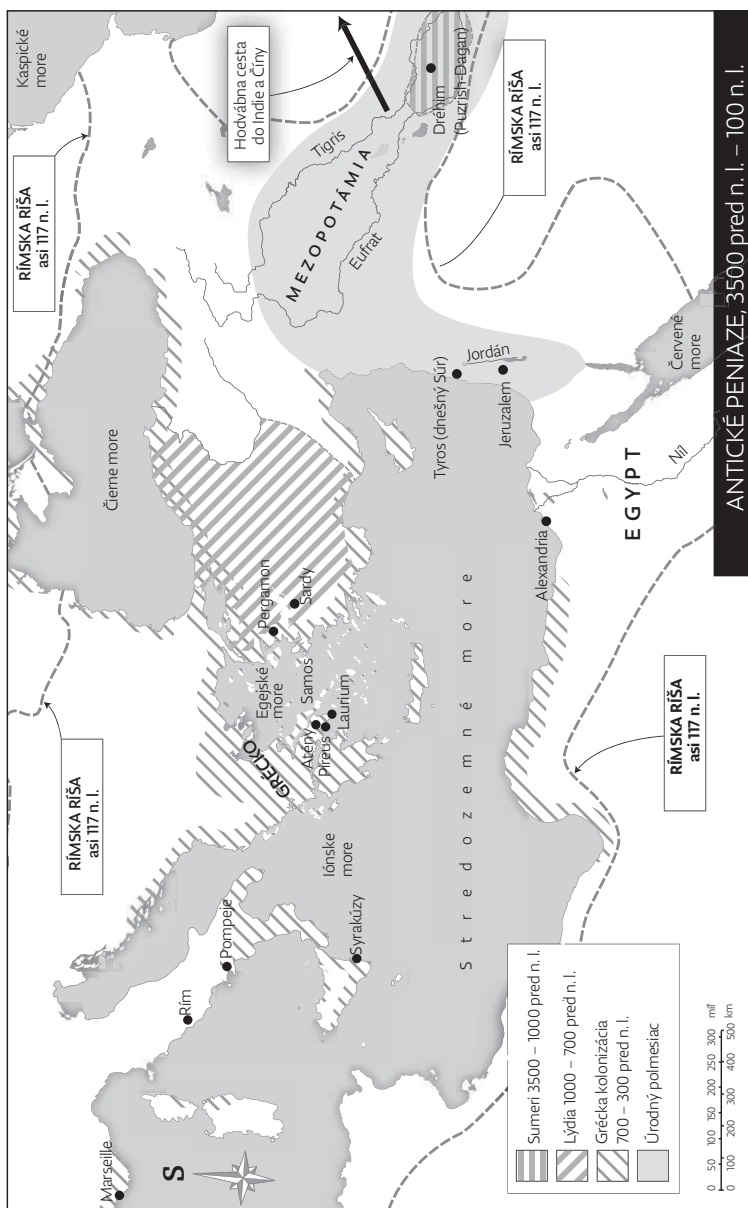

Príbeh ľudstva

Obsah

Mapy	9
Predslov	13
ÚVOD: Peniaze z neba	17
Slepý uhol ekonómov	19
1. ČASŤ STAROVEKÉ PENIAZE	29
1. Peniaze v počiatočnom období	31
2. Na brehu babylonských riek	39
3. Od zmlúv k minciam	49
4. Peniaze a grécky um	59
5. Úverové impérium	71
2. ČASŤ STREDOVEKÉ PENIAZE	105
6. Súmrak feudálnej ekonomiky	95
7. Saracénsky zázrak	109
8. Z tmy na svetlo	125
9. Božia tlačiareň	147
3. ČASŤ PREVRATNÉ PENIAZE	167
10. Neviditeľné peniaze	169
11. Otec monetárnej ekonomie	187

12. Biskup peňazí	201
13. Peniaze a Spojené štáty	217
 4. ČASŤ MODERNÉ PENIAZE	 245
14. Empirizmus a evolučná ekonómia	235
15. Peniaze na skúšku	251
16. Cesta vydláždená žltými tehľami	269
17. Modernistické peniaze	283
18. Do priepasti	297
 5. ČASŤ ODPÚTANÉ PENIAZE	 315
19. Kto reguluje peniaze?	317
20. Psychológia peňazí	337
21. Evolúcia peňazí	351
 Poďakovanie	 367
Poznámky	373
Odporúčané čítanie	391
Register	399

ANTICKÉ PENIAZE, 3500 pred n. l. – 100 n. l.

S

NÁMORNÉ PENIAZE, 1694 – 1804

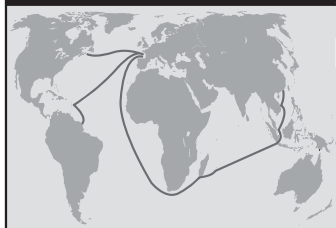

- Petrohrad
- Moskva

HOLANDSKÉ OBCHODNÉ CESTY, 18. STOROČIE

FRANCÚZSKÉ OBCHODNÉ CESTY, 18. STOROČIE

ŠPANIELSKÉ OBCHODNÉ CESTY, 18. STOROČIE

STREDOVEKÉ PENIAZE, 1100 – 1500

PREDSLOV

Táto kniha odhaľuje fascinujúce súvislosti medzi peniazmi a významnými historickými udalosťami, ktoré by vám možno nikdy ani nenapadli. Možno viete, že rímski cisári financovali svoj životný štýl znehodnocovaním vlastnej meny, no zrejme ste si neuvedomili, ako úzko táto devalvácia súvisí s pádom Rímskej ríše. A kto vedel, že Charles Darwin prišiel o majetok špekuláciami s akciami železníc a že jeho evolučná teória čiastočne pramenila z jeho záujmu o ekonómiu? David McWilliams nenapísal len dejiny inovácií v oblasti peňazí a financií. Vymyslel nový presvedčivý argument, prečo sú tieto dejiny dôležité.

Podstatou argumentu je poznanie, že tam, kde sú peniaze a finančné inovácie, sa odohráva celý rad cenných vecí, ku ktorým nedochádza tam, kde jedno aj druhé absentuje. Zrejmým príkladom je zahraničný obchod, ale existuje aj veľa menej evidentných prípadov. Dejiny inovácií v oblasti financií sa napríklad pomerne elegantne zrkadlia v dejinách umenia, minimálne

v tom zmysle, v akom tradične chápeme tieto dejiny. Každý cestovateľ, ktorý vycestoval na púť do svätých západnej civilizácie, antického Grécka, renesančnej Florencie, Holandska sedemnásteho storočia, sa súčasne vybral do dejín finančných inovácií a ani o tom nevedel. Zdá sa, že každý veľký rozmach umenia spustilo vynájdenie nejakej verzie swapu na úverové zlyhanie.

McWilliamsove vykreslenia finančných inovátorov sú ďalším zdrojom čitateľskej radosti. Podľa všetkého existuje osvedčené pravidlo, ktoré hovorí, že muži, ktorí sa angažujú v oblasti finančných inovácií, a zdá sa, že to boli konštantne iba muži, sú presne tie typy, ktoré dúfate, že vaša dcéra nikdy v živote nestretne – Johannes Gutenberg, pápež Pius II., John Law. McWilliamsov príbeh je štafetou podvodníkov, ktorí odovzdávali kolík darebákovi a tí zasa ďalej podfukárom. Peňažný tím má jedinečný talent zarábať na dôvere iných ľudí, vďaka ktorej môžu robiť s ich peniazmi nové veci.

Z dôvery sa na stranách knihy stáva ústredná téma. Rozličné vynálezy v oblasti peňazí a financií – mince, účtovná bilancia, podvojný účtovníctvo, rezervné meny, papierové peniaze, centrálné banky, hypotekárne úvery a tak ďalej – sú všetky prejavom istej dôvery, ktorá, ako sa zdá, má schopnosť prežiť bez ohľadu na to, ako hanebne sa zneužíva. Napríklad v tom istom čase, keď sa v Holandsku rozpútala takzvaná tulipánová investičná horúčka, vymysleli v krajine večný dlhopis, pôžičku, ktorá sa nikdy nesplatí. „Viete si predstaviť,“ pýta sa McWilliams, „aká veľká viera v peniaze musí panovať v spoločnosti, aby ľudia financovali pôžičku, o ktorej vedia, že sa v skutočnosti nikdy nesplatí, a napriek tomu to pokladajú za rozumnú formu sporenia?“ Je to, akoby sme všetci mlčky súhlasili s tým, že finančná dôvera je príliš cenná, a preto neprestávame dôverovať, hoci za to často platíme krutú daň.

Kryptomeny sú zrejme najnovším zvratom v tomto príbehu. Zrodili sa z nedôvery vo vlády a banky, aby v konečnom dôsledku replikovali ten istý druh potreby dôverovať a aby túto

dôveru porušovali všetkými zvyčajnými spôsobmi. McWilliams vníma to, čo sa dnes odohráva v dejinách peňazí, ako vojnu za právo požívať dôveru. „V nasledujúcich rokoch,” píše McWilliams, „sa odohrá veľký boj medzi súkromnými peniazmi, ktoré budú vydávať súkromné subjekty, a verejnými peniazmi vydávanými orgánmi štátu v mene občanov.” Čokoľvek nám budúcnosť prinesie, stojí za to McWilliamsovi v tejto veci dôverovať. Nieкто za to musí stáť.

Michael Lewis, máj 2024

ÚVOD: Peniaze z neba

Predstavte si, že peniaze padajú z neba. Strčili by ste si do vrečka nejakú tú bankovku skôr, ako by ste o tom niekomu povedali? Pravdepodobne by väčšina z nás skôr zhrabla zopár bankoviek a neinformovala by o tom úrady. Presne na takú reakciu sa spoliehal Hitler, keď na vrchole druhej svetovej vojny plánoval zhodiť milióny libier na Britániu. Hitler vedel, čo sa stane, keď peniaze stratia hodnotu. Žil vo Weimarskej republike v období hyperinflácie a uvedomoval si, že peniaze sú výnimočná zbraň. Môžu destabilizovať krajinu, v tomto názore sa zhodoval so svojím ideologickým nepriateľom Vladimirom Iljičom Leninom, ktorý si všimol, že „skorumpovanie meny“ je najjednoduchší spôsob rozkladu spoločnosti.

Lenin v rozhovore pre denník *Daily Chronicle*, ktorý vyšiel 23. apríla 1919 v Londýne, údajne povedal, že má v úmysle zdedimovať moc peňazí, aby zničil to, čo ostalo zo starého ruského štátu po Októbrovej revolúcii v roku 1917:

Naša štátna pokladnica denne vydáva stovky tisíc rubľov... s vedomým zámerom zničiť hodnotu peňazí... Najjednoduchší spôsob, ako vykynožiť samotného ducha kapitalizmu, je preto bez akýchkoľvek finančných záruk zaplaviť krajinu bankovkami s vysokou nominálnou hodnotou. Storubľovka dnes už nemá v Rusku takmer nijakú hodnotu. Čoskoro si aj ten najjednoduchší roľník uvedomí, že je to iba zdrap papiera... a tak zničíme veľkú ilúziu o hodnote a moci peňazí, na ktorej stojí kapitalistický štát.¹

Hitler a Lenin síce mohli ideologicky stáť na opačných stranách, ale obaja rozumeli mimoriadnej moci peňazí. Ak ju pomaly oslabíte, oslabíte systém spoločnosti. Plán pre leteckú zložku Bundeswehru Luftwaffe zhodiť na Britániu milióny bankoviek bol prísne tajný a vedelo o ňom len zopár vysokopostavených nacistov. Hitler vychádzal z predpokladu, že väčšina britských občanov si šupne zopár bankoviek pod matrac a len niekoľko čestných občanov monarchie sa možno obráti na úrady. Rozoštve ľudí, ktorých Napoleon príslovečne zavrhol ako národ maloobchodníkov posadnutých peniazmi. Zanesením falošných bankoviek do obehu by sa krajinou prehnala inflácia, obzvlášť keď sa značná časť britských ekonomických rezerv sústreďovala na vojnové úsilie. Krajina obchodovala len s malým množstvom spotrebných a nevyhnutných tovarov, a preto by boli ceny nestabilné. V takých núdznych podmienkach by záplava nových peňazí vyhnala britské ceny do neba a vyvolala by paniku. Hitler dúfal, že predtým tichí a poslušní Briti prežijú v priebehu krátkej dramatickej chvíle obrovské nadšenie. Splašia sa a následný chaos zvráti ich odvalu, ducha z obdobia nočných náletov nazývaného Blitz, čím skompromitujú vojnové úsilie.

V júli 1942 vstúpila Hitlerova nová zbraň do svojej výrobnnej fázy. Malo to byť najväčšie falšovanie peňazí, aké kedy svet videl. Velitelia koncentračných táborov dostali telegram, ktorý sa

domáhal tlačiarov, rytcov, výtvarníkov, koloristov, sadzačov, expertov na papier a bývalých bankových úradníkov. Operácia si vyžadovala aj matematikov a odborníkov schopných dešifrovať kódy, aby rozlúštili číselnú postupnosť britskej meny. Zúfalá kohorta traumatizovaných podvyživených mužov tiahla z táborov po celej Tretej ríši do Sachsenhausenu. Stoštyridsaťduť duší dostalo za úlohu nabúrať sa do Bank of England, Anglickej banky, centrálnej banky Spojeného kráľovstva.

Falšovatelia z koncentračných táborov vytlačili 132 610 945 falošných bankoviek libier šterlingov v hodnote približne 7 a pol miliardy dnešných libier.² Zhadzovanie toľkých bankoviek si vyžadovalo letky nemeckých bombardérov, ktoré mal Hitler k dispozícii, keď bol plán v máji 1942 hotový. Avšak kým boli v roku 1943 falošné bankovky pripravené, vojnová situácia sa zmenila.³ Nemecko prehrávalo na bojisku, zdroje a prostriedky Luftwaffe sa sústredili v Rusku a armáda nemohla poskytnúť lietadlá, ktoré by vo veľkom zhadzovali peniaze.

Hitler nemal Anglickú banku pod kontrolou, ale Lenin na rozdiel od neho vedel zapojiť oficiálnu ruskú mincovňu, aby dosiahol vytúžený chaos. Obaja muži mali podobné ciele, chceli otriasť „veľkou ilúziou hodnoty a moci peňazí“, ako vyhlásil Lenin. Obaja diktátori, dvaja démonickí pozorovatelia psychológie, pochopili ľudskú slabosť, dynamiku davu aj to, kam až môže človek padnúť.

Peniaze môžu byť mocnejšie než náboženstvo, ideológia či armády. Zahrávajte sa s peniazmi a hazardujete s niečím väčším, než je cenový systém, inflácia a ekonómia. Zahrávate sa s hlavami ľudí. Príbeh Hitlerovho falšovania objasňuje moc peňazí.

Slepý uhol ekonómov

Ekonómovia prevzali kontrolu nad globálnou diskusiou o peniazoch. Vyhradili sme si osvetľovať ostatným ľuďom záhady

peňazí, ako keby sme boli veľkňazi nejakého nového náboženstva. Svoju kariéru monetárneho ekonóma som začal v Írskej centrálnej banke, v samom svätostánku, kde sa peniaze vyčarúvajú z ničoho. Podobne ako katolícky kňaz mení hostiu na telo Kristovo pri svätom prijímaní, bankári centrálnej banky vezmú bezcenný papier a premenia ho na peniaze. Ako to už býva so zázrakmi, je to pôsobivé. Všetci tomu veríme, a preto to musí byť skutočné. Je to však naozaj skutočné? Peniaze sú v podstate abstraktné a hodnotu im pridáva jedine to, ak v ne veríme my ostatní (či aspoň dostatok ostatných ľudí). Aj peniaze sú produktom ľudskej predstavivosti, tak ako silná viera.

Keď som odišiel z centrálnej banky, začal som sa venovať investičnému bankovníctvu, v ktorom peniaze vyčarované centrálnou bankou získavajú ešte silnejší náboj v podobe ďalšej peňažnej formy, riskantného záväzku, ktorý voláme kredit alebo úver. Centrálne a komerčné banky riadia svet peňazí. Regulujú, koľko peňazí je v obehu, kto ich získa a za akú cenu. Sú to kľúčové inštitúcie pre technický príbeh peňazí a dokážu vysvetliť, ako sa nalievajú do ekonomiky. Ekonómovia vedia povedať, čo treba robiť, ak je v obehu priveľa alebo primálo peňazí. No pochopenie finančného toku, toho, ako peniaze tečú ekonomickým systémom, nezachytáva zaujímavú časť príbehu. Inštalatér môže rozumieť tomu, ako tečie voda rúrkami, ale nemusí mať schopnosť vysvetliť, prečo je voda nevyhnutná pre život. Najvzrušujúcejším aspektom peňazí je to, čo s nami robia, ako nás menia, čo nám umožňujú robiť a ako v nás prebúdajú najhlbšie túžby – niektoré sú dobré, iné desivé. Napriek tomu, že som dlhé roky v plnej miere platený príslušník brandže ekonómov, dospel som k záveru, že väčšina ekonómov v skutočnosti nerozumie peniazom.

Ekonómovia ich oberajú o zábavný aspekt. Peniaze sú vysoko emotívna substancia a môžu mať schopnosť prekračovať morálne pravidlá, môžu byť sexy, nebezpečné a môžu meniť myseľ človeka. Peniaze znamenajú moc, nadvládu, ale môžu byť aj oslobodením. Motivujú nás a uvoľňujú ľudskú energiu

a to, čo s ňou urobíme, keď ju nadobudneme, závisí od nás. Nieкто chce rozširovať možnosti peňazí, iný ich chce hrabať pre seba. Peniaze nám nenadeľujú morálku, ony ju umocňujú. Ak nieкто verí tomu, že chamtivosť je dobrá, bude sa podľa toho správať aj s peniazmi. Ak verí v rovnosť a ľudské práva, možno použije peniaze na dosiahnutie týchto cieľov. Ide o to, že peniaze existujú vďaka našej predstavivosti, menia sa, keď sa meníme my, a menia nás.

Či sa nám to páči alebo nie, celý svet sa dnes točí okolo tej zvláštnej a vymyslenej predstavy, ktorú Lenin opísal ako „veľkú ilúziu“. Ľudstvo sa zoznámilo s peniazmi pred tisíckami rokov a dnes stoja v centre modernej kultúry, sú univerzálnym jazykom, ktorému rozumejú bohatí investori v high-tech Silicon Valley, ako aj vodiči rikší v Starom Dillí, ktorí bojujú o prežitie. Ľudia, ktorí žijú tisíce kilometrov od seba a nedokážu sa dorozumieť, lebo hovoria rôznymi jazykmi a nevedia pochopiť inú kultúru, rozumejú peniazom a dorozumievajú sa prostredníctvom nich. Peniaze znamenajú moc, ktorá predurčuje pohyb ľudí, tok tovarov aj plynutie myšlienok po celom svete. Ohodnocujú sa nimi naše snahy a talenty, a tak sú peniaze aj budúcnosť. Ako neskôr zistíme, k najstarším vlastnostiam peňazí patrí stanovovanie dnešnej ceny pre zajtrajšok. Čo iné je úroková miera či sadzba než cena času vyjadrená v peniazoch? Keď si vezmete tridsaťročný hypotekárny úver, hoci naň nutne neprestanete myslieť, maľujete obraz toho, aká môže byť vaša situácia o tridsať rokov. V skutočnosti si predstavujete svoju budúcnosť prostredníctvom peňazí.

Peniaze určujú vzájomný vzťah medzi pracovníkom a zamestnávateľom, kupujúcim a predávajúcim, obchodníkom a výrobcom. No nielen to. Peniaze zároveň definujú aj vzťah medzi tým, kto má moc, a tým, kto moci podlieha, teda medzi štátom a občanom. Peniaze odomykajú rozkoš, stanovujú cenu túžby, umenia, tvorivosti. Motivujú nás, aby sme sa snažili, dosahovali, vynaliezali a riskovali.

Peniaze môžu takisto prebudiť temnú stránku ľudstva, vyvolať chamtivosť, závisť, nenávisť, násilie a, samozrejme, kolonializmus, ktorý často poháňala vidina obrovských finančných ziskov. Peniaze sú zložité, pretože ľudia sú zložití.

Zázračný nástroj

Peniaze sú múdry nástroj, ktorý ľudia vytvorili, aby si uľahčili život v zložitom a prepojenom svete. Predstava peňazí v podobe nástroja či technológie nie je zvyčajný spôsob, ako o nich zmýšľame. To však neznamená, že neuvažujeme o peniazoch. Robíme to pravdepodobne vo väčšej miere, než by sme chceli. Potrebujeme ich k životu a pre túto naliehavosť si zriedkavo doprajeme luxus uvažovať o peniazoch inak. Ak nemáme dostatok hotovosti, robíme si starosti, ako by sme ju mohli získať. Ak ich máme veľmi veľa, trápi nás, ako sa o ne postarať, aby sme o ne neprišli. Väčšina z nás by mala rada trochu viac peňazí a keby sme vedeli prísť na to, ako sa k nim dostať jednoducho, pravdepodobne by sme sa do toho pustili s vervou. Za peniaze si kupujeme slobodu. Keď sme vyzbrojení peniazmi, môžeme zmeniť svoj svet, lebo dostaneme pod kontrolu vlastný život a to je ten najdôležitejší prísľub, ktorý tvorí podstatu ich veľkej príťažlivosti.

Vzhľadom na ústrednú rolu peňazí v našom živote len zriedkavo o nich uvažujeme konceptuálnejšie. Nezastavíme sa, aby sme si položili pomerne jednoduché otázky, ako napríklad: Čo sú peniaze? Odkiaľ pochádzajú? Môžu sa minúť? Môžeme ich vygenerovať viac? Možno je absencia konceptuálneho kladenia otázok meradlom skutočného úspechu peňazí. Pokiaľ sú v obehu a hýbu svetom, sme šťastní, že existujú a nepátrame po detailoch, ako k tomu došlo.

Keď sme sa v minulosti snažili vysvetliť, ako sa vyvinuli naši predkovia, často sme sa sústreďovali na zdroj energie či *materiálnu* technológiu, ktorá napomáhala ich rozvoju, napríklad